

قوام موسیقی مقامی خراسان

کدام ویژگی‌های استاد عثمان محمددوست ۹۳ ساله او را از دیگران متمایز کرده است؟

غلامرضا زوزنی
r.zouzani@shahraraneews.ir

یکی از خیرترین دوتارنوازان خراسان اکنون نودوسه ساله می‌شود. عثمان محمدپرست که چند سالی است نام خانوادگی‌اش را به محمددوست تغییر داده معروف به عثمان خوافی است. او در سال ۱۳۰۷ دیده به جهان گشود و هنوز نوجوان بود که به نواختن دوتار مشتاق شد. عثمان بر خلاف اغلب خنیاگران نامی موسیقی مقامی دوتارنوازی را از پدرش و اجداد پدری‌اش به ارث نبرده است و مجالست و همنشینی هشتادساله او با دوتار، بدون هیچ عقبه خانوادگی است. همچنان که عثمان هیچ پیشینه خانوادگی در موسیقی مقامی نداشته، جایگزینی هم در این هنر فاخر از خود به جا نگذاشته و هیچ کدام از فرزندانش هنر پدر را به صورت حرفه‌ای دنبال نکرده‌اند. به نظر خیلی از پژوهشگران و موسیقی‌دانان عثمان مبدع سبک‌سازی و آوازی خویش است و این موضوع باعث شده به شیوه منحصر به فردی در نوازندگی دوتار و خوانندگی برسد. وجه تمایز دیگر عثمان با سایر خنیاگران موسیقی مقامی این است که او در کنار فعالیت‌های عام‌المنفعه‌اش صدها مدرسه برای تحصیل دانش‌آموزان ساخته که همه را به لطف سرپنجه دوتار نوازش ممکن کرده است. عثمان که چند سال پیش برای درمان دیسک کمر زیر تیغ جراحی رفت، از آن به بعد دیگر قادر به نواختن دوتار نیست. خودش می‌گوید از آن روزی که دوتار را کنار گذاشته احساس می‌کند زنده نیست. در ادامه این نوشتار و در میان همه علاقه‌مندان به او به سراغ هوشنگ جاوید، حسینعلی مردانشاهی و مجتبی قیطاقي، سه پژوهشگر و همنشین استاد محمددوست رفتیم و آن‌ها درباره این میراث ماندگار موسیقی ایران و اهمیت جایگاه و مقامش سخن گفتند.

عثمان از هنرش سوءاستفاده نکرد

هوشنگ جاوید، پژوهشگر موسیقی مقامی درباره دلایل اینکه فرزندان عثمان محمددوست راه او را ادامه نداده‌اند توضیح می‌دهد: «عثمان در طول زندگی‌اش خدمات زیادی در زمینه‌های مختلف انجام داده که مردم آن‌ها را نادیده گرفته‌اند. همچنین به دلیل کم‌کاری مسئولان فرهنگی در گذشته و زمان حال چهره عثمان به خوبی معرفی نشده تا نسل جوان جامعه با او آشنا شوند. از سوی دیگر این هنرمند در دوران فعالیت‌های هنری‌اش دیده است که مسئولان توجه چندانی به هنرهای بومی ندارند و فقط در ظاهر از این هنرها یاد می‌کنند. تمام این اتفاقات عثمان را ناراحت و دل‌شکسته کرده و باعث شده او ترجیح دهد فرزندان‌اش به این عرصه نگذارند.» به گفته جاوید، عثمان هیچ‌وقت برای درآمد ساز زده‌است، مگر اینکه می‌خواسته کار خیری انجام دهد و از آن بهره‌ای برای مردم به دست بیاورد. او درباره اقدامات ارزنده عثمان به غیر از موسیقی می‌گوید: «زمانی که خواب هیچ ارتباطی با شهرهای دیگر نداشت، عثمان گواهی‌نامه پایه یک رانندگی می‌گیرد بعد اتوبوس می‌خرد و باعث راه‌اندازی مسیر خواب و مشهد و بعد خواب به تهران می‌شود.» جاوید همچنین تصریح می‌کند: «او بعد از انقلاب بنیادی را به اسم «یاری» راه‌اندازی و شروع به مدرسه‌سازی می‌کنند» به گفته این پژوهشگر عثمان تنها هنرمندی است که از هنر خودش سوءاستفاده نکرده و نخواسته منبع درآمدی نیز از آن داشته باشد.

جاوید همچنین به این نکته اشاره می‌کند که محمددوست برای اینکه هنر را یاد بگیرد در زندگی ضرر کرده است. اما همین مشکلاتی که گذرانده باعث شده است قدر هنر و فرهنگ را بداند. این پژوهشگر یادآور می‌شود: «در بزرگداشت‌هایی که برای عثمان در خواب و تهران برگزار شد مسئولان ارشاد قول دادند تا برای ضبط و ثبت آثار عثمان همکاری کنند اما در نهایت این اتفاق رخ نداد یعنی همه چیز در حد شعار بود و تمام شد.» او همچنین با تأکید بر لزوم حمایت از هنرمندان تا زمانی که زنده هستند می‌گوید: «تا وقتی این مرد می‌توانست در عرصه‌های هنری جولانی داشته باشد خیلی‌ها از او استفاده کردند اما الان که در خانه افتاده است کسی از عثمان سراغی نمی‌گیرد. متأسفانه در دهه‌های اخیر در جامعه ما عده‌ای منتظر هستند تا بزرگی از دنیا برود و تازه شروع به جوسازی کنند.» جاوید همچنین به کتابی که درباره عثمان با نام «خنیاگر تنها» نوشته اشاره می‌کند: «من با جمع‌آوری مقالاتی که درباره عثمان بود و همچنین مصاحبه‌هایی که خودم با او گرفتم، کتابی تدوین کردم. حوزه هنری انقلاب اسلامی خراسان رضوی قرار بود این کتاب را چاپ کند اما آن قدر تعلل کرد که زمانش گذشت. از این‌روالان با ناشر دیگری صحبت کرده‌ام که اگر امکان آن باشد این کتاب چاپ شود و علاقه‌مندان حرف‌های ناگفته عثمان را آنجا بخوانند.»

هنری که موروثی نیست

علاقه‌مندان و هنرمندان موسیقی به ویژه موسیقی مقامی در اهمیت جایگاه و منزلت استاد عثمان محمددوست متفق‌القول هستند. همه آن‌ها باور دارند که او یکی از شاخص‌ترین اساتید موسیقی مقامی خراسان است و در هنرش همتایی ندارد. علی مردانشاهی، پژوهشگر موسیقی مقامی، می‌گوید عثمان از درخشان‌ترین خنیاگران موسیقی مقامی خراسان است: «اگر خراسان بزرگ را به آسمان موسیقی مقامی تشبیه کنیم، پایه‌ها و ستون‌های این آسمان در طرف شرق و جنوب استادانی چون عثمان محمددوست هستند. ستونی که آسمان موسیقی مقامی در خواب به آن تکیه زده استاد محمددوست است. او و سایر استادان هم نسلش قوام موسیقی مقامی خراسان هستند.» به گفته مردانشاهی اهالی موسیقی به خوبی با رنگ و آواز و نواي عثمان و رنگ صدای دوتارش آشنا هستند. به محض اینکه صدای دوتار او بلند می‌شد اهالی موسیقی فوراً می‌توانستند تفاوت‌های نوازندگی او را با دیگران تشخیص دهند. او صاحب سبکی منحصر به فرد است: «استاد محمددوست در شناساندن موسیقی خطه خود به دنیا نقش انکارناپذیری دارد. او به واسطه نشست و برخاست‌هایی که با هنرمندان و استادان موسیقی، نظیر محمدرضا شجریان داشت، توانست موسیقی مقامی خراسان را بیشتر از پیش سر زبان‌ها بیندازد. می‌توان او را شاخص‌ترین فردی دانست که به شناخته شدن موسیقی مقامی کمک کرده است. مسلمانا موسیقی مقامی شخصی همانند او به خود ندیده‌است.»

خطر از بین رفتن موسیقی عثمان

عثمان محمددوست تنها استاد برجسته موسیقی مقامی است که هنرش را موروثی به دست نیاورده است. او با تلاش و پشتکار خودش به موسیقی روی آورده و راه را در این عرصه ادامه داده است. از آنجا که بسیاری از فرزندان هنرمندان خنیاگر راه پدری را در موسیقی پیش گرفته‌اند در این میان افسوسی که بر دل عاشقان موسیقی مقامی وجود دارد این است که تقریباً هیچ کدام از فرزندان استاد عثمان دنباله‌رو او در موسیقی نبوده‌اند. محسن، فرزند ذوالفقار عسکریان، پسران استاد عبدا... سروراحمدی، پسران استاد پورعطایی، فرزندان استاد درپور و... نمونه‌هایی از موروثی بودن موسیقی مقامی هستند که نشانی بر حیات آن دارند. مردانشاهی که سال‌ها با استادان موسیقی مقامی در ارتباط بوده است، در این باره می‌گوید: «اگر بخواهم به موضوع دقیق نگاه کنم و استاد محمددوست را با سایر استادان موسیقی مقامی قیاس کنم باید بگویم در قطع شدن راه موسیقایی استاد عثمان دو خطر وجود دارد. اول اینکه فرزندی از میان فرزندان‌اش هنر او را فراموش نکرد. خطر بعدی این است که هنرمندان موسیقی که تازه پا به عرصه موسیقی مقامی گذاشته‌اند هم به سبک موسیقی عثمان بی‌توجه هستند. نگرانی بیشتر ما این باید باشد که سبک استادی به بزرگی او غریب و مهجور مانده و امکان دارد چند سال دیگر شیرینی پنجه او را نداشته باشیم.»

مردانشاهی می‌گوید مهم‌تر از هر چیزی، این حال و هوای استاد عثمان محمددوست است که در موسیقی آن را یک‌تاز کرده و هیچ جایگزینی ندارد: «انتخاب شعر و حافظه شعری او و حال و هوایی که در نوازندگی دوتار دارد تکرارشدنی است و باید فکری به حال این کرد که این میراث استاد عثمان را در تاریخ موسیقی نگه‌داریم.»

به او بدهکاریم

عثمان محمددوست میراث‌دار بخشی از فرهنگ کهن موسیقی مقامی است که به باور مجتبی قیطاقي، مردم وظیفه پاسداشت آن را دارند. این پژوهشگر موسیقی می‌گوید بخشی از این پاسداشت بر عهده دستگاه‌های دولتی بوده که عثمان این خوشبختی را داشته تا از آن برخوردار باشد: «خدمات متعارف دولتی که در معرفی استاد عثمان محمددوست انجام شده در زمان خودش کم‌نظیر بوده است. این استاد برجسته این خوشبختی را داشته که از توجه‌های دولت و مهر مردم برخوردار باشد. عثمان محمددوست در دهه هفتاد کنار چندین استاد موسیقی ایرانی همانند جلیل شهنواز، فرامرز پایور، علی اصغر بهاری و... به عنوان استاد موسیقی معرفی شد.»

اما در میان همه این توجهات و مهرورزی‌های مردمی و دولتی، آن چیزی که مغفول مانده ثبت و ضبط آثار او برای آیندگان است. تا الان هیچ مجموعه منسجمی از آثار استاد عثمان محمددوست ضبط نشده و در اختیار هیچ نهادی برای نشر قرار نگرفته است. قیطاقي می‌گوید اجراهای پراکنده که در محافل عمومی و خصوصی از استاد ضبط شده تنها چیزی است که از سال‌ها تلاش و ناموری او در عرصه موسیقی به جا مانده است: «ما وظیفه داریم به او به عنوان کسی که رگه‌هایی از موسیقی خراسان در آثارش وجود دارد توجه کنیم. من شخصا حاضر شدم به عنوان انجام یک کار پژوهشی خدماتی که عثمان محمددوست انجام داده را گردآوری کنم و آن‌ها را در قالب مجموعه‌ای منسجم منتشر کنم؛ اما او با این کار موافقت نکرد و این کار هرگز انجام نشد. بارها و بارها این موضوع را با استاد مطرح کردم و گفتم که در کنار مجموعه موسیقی‌های او که می‌توان آن‌ها را با کیفیت خوب ضبط کرد، روند پژوهشی کار او و روندی که به لحاظ تاریخی و سبکی به واسطه موسیقی عثمان دستخوش تغییر قرار گرفته را در قالب کتابچه‌ای منتشر کنیم. اما هرگز این اتفاق نیفتاد و ما و نسل آینده از وجود این گنجینه بی‌بهره ماندیم.»

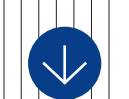
شهتانی میان نوازندگان موسیقی درباره فعالیت استاد عثمان محمددوست مبنی بر اینکه او میراث‌دار موسیقی شرق خراسان است یا نه وجود دارد که رئیس سابق انجمن موسیقی خراسان به آن‌ها اشاره می‌کند و می‌گوید که رگه‌هایی از موسیقی شرق و جنوب خراسان در آثار استاد وجود دارد: «درست است چیزی که استاد عثمان اجرا می‌کند میانه موسیقی ایرانی و موسیقی شرق خراسان است اما همان هم قابل احترام، ارج و استناد است. این سبک موسیقایی اوست که از موسیقی شرق خراسان قطعاًش را شروع می‌کرد و در ادامه به ردیف موسیقی می‌رسید. او هنرش را به آن سبکی که دوست داشت اجرا کرد و تأثیرش را بر موسیقی مقامی گذاشت.»

روزنامه شهرامید وزنگی

شنبه ۲۳ خرداد ۱۳۹۱
شماره ۳۳۰

۱۳

فرهنگ